

TOMÁŠ HALÍK:

A TÁVOLLÉVŐK KÖZELÉBEN. SZENVEDÉLY ÉS TÜRELEM A HIT ÉS A HITETLENSÉG TALÁLKOZÁSÁBAN

Varga Szabolcs

FORD. BABUS JULIANNA. REMÉNY KIADÓ, DUNASZERDAHELY, 2022

Az elmúlt esztendőekben magyar nyelven szórványosan megjelenő kortárs katolikus teológusok művei résnyire nyitották az ajtót azon tág ismeretek előtt, amelyet a világegyház különböző tudományos központjaiban felhalmoztak Dél-Amerikától a Távol- és Közel-Keleten át az Öreg Kontinens egyetemein és akadémiáin. Sajnos ezekből még töredékesen sem tudjuk megállapítani, hogy Gavin D'Costa, Francis X. Clooney, Notker Wolf, Andrew Louth, Timothy Radcliffe, Gerhard Lohfink és a többiek munkássága hogyan viszonyul az egészhez, mennyire pontszerű, avagy egy nagy egész teológiai irányzat része, ám így is komoly felüldülést jelentenek a magyar egyházi gondolkodástól teljesen eltérő kérdé felvetéseik és az arra adott válaszok. Ebbe a sorba illeszkedik a cseh katolikus lelkipásztor és teológus második magyar nyelvű kötete, amely számos, magyar fülnek meghökkenítő javaslattal él korunk helyes hitéletére vonatkozóan.

Halík nem teljesen ismeretlen a magyar olvasóközönség számára, ugyanis 2010-ben a Kairosz Kiadó már megjelentette *A gyóntató éjszakája* című esszégyűjteményét, amelyben olyan égető kérdésekkel foglalkozott, mint az erőszak, a média, a tudomány és a hit párbeszéde vagy éppen a kultúrák együttélése. Hasonlóan merész témát boncolgattak az Alselm Grünnel közösen jegyzett *Távol az Isten. Hit és hitetlenség párbeszéde* című könyvükben. E művek különösebb visszhangot sajnos nem váltottak ki a magyar keresztény irodalmat fogyasztók között, és csak remélhetjük, hogy az újabb kötet körül kialakul majd egy termékeny párbeszéd. Ugyanis ebben a műben olyan kérdéseket feszeget, amelyek egyáltalán nem speciálisan cseh problémák, hanem például Magyarországon is napi jelenségként fordulnak elő: jelesül az ateizmus, amelyet a hívő társadalom szinte bárhol a világon kulturális szocializáció alapján lenéz, elítél vagy aggodók miatt. Velük ellentétben azonban Halík az ateizmusnak a kereszténységre gyakorolt pozitív (!) hatása mellett érvel, és ez már bőven elég ahhoz, hogy ne tegyük vissza a könyvet a polcra.

Elsőre furcsának hat, hogy éppen Csehországból érkezik egy ilyen gondolat, ám ha tudjuk, hogy Halík Európa egyik legszekulárisabb társadalmában lett katolikus pap a kommunista hatalom által föld alá kényszerített egyházban még 1978-ban, akkor biztosak lehetünk abban,

hogy többszörösen ismeri a katolikus kisebbségi lét minden dimenzióját. Így számára sosem volt olyan mitizált cseh egyházi aranykor, ahová visszavágyódhatna, és ennek köszönhetően nem hamis történelmi toposzok dzsungeléből kezd hozzá a keresztény-ateista együttélés mélyebb dimenzióinak megértéséhez, ahol felvette volna a morálisan felsőbbrendű fél szerepét.

Egyenrangú testvérként tekint a magukat hitetleneknek tartókra, és ebből következik, hogy hívő körökben felzúdulást okozva ezzel kezdi a mondandóját: „*A mai sokszínű és hangos vallási-áru-piacon keresztény hitemmel néha sokkal közelebbinek érzem magam a szkeptikusokhoz és a vallás ateista, illetve agnosztikus kritikusa-ihoz, mintsem mindahhoz, ami ott olyannyira tolakodóan felkínálkozik.*” Nehéz elképzelni, hogy ezt nálunk egy felszentelt katolikus lelkipásztor papírra vetné, de Halík, aki Rahner, Ratzinger, de Lubac, von Balthasar és más zsinati szellemű óriások írásain pallérozódott a vasfüggöny mögött, és akit Szent II. János Pál a Nemhívők Pápai Tanácsa konzulensének nevezett ki, a Templeton Alapítvány pedig támogatta a nemhívők hitét kutató nemzetközi projektjét, megteheti ezt a bátor kijelentést. Főleg, hogy ez nem olcsó nagyotmondás a részéről, hanem egy mély érzékenység. „*Az ateisták bizonyos válfajával képesek vagyok együtt átélni az Isten világbéli hiányával kapcsolatos érzéseiket*” – ugyanis, miként őszintén bevallja, őt is gyakran nyomasztja Isten hallgatása és elérhetetlen távolsága. Ő azonban mindezt nem Isten halálának vagy nemlétének tudja be, hanem érzékeltesen Isten hiányzásának véli. Bár mindez csak árnyalatnyi különbségnek tűnik, a jövőben kulcsfogalom lehet a hívő-nemhívő dialógusban, hiszen mindenkinek lehet élő tapasztalata egy létező szeretett személyről, családtagról, aki éppen messze van, hiányzik számunkra, és mindezt elviselni csupán türelemmel tudjuk.

A könyv másik központi gondolata a türelem, ugyanis Halík másik fontos alaptétele, hogy ez az érett hit egyik legfőbb jellemzője és fokmérője, míg vele ellentétben az ateizmus, a túl könnyű hitet ígérő rajongás és a merev vallási fundamentalizmus egyaránt türelmetlen

és azonnal választ, illetve megoldást követel. A hit, a remény és a szeretet is leginkább a türelemben mutatkozik meg, miként a bizalom és a hűség is ezáltal nyernek bizonyítást. Ez azonban a hosszabb út a fanatizmus és ateizmus által kínált értelmezéssel szemben, és ezen az úton el is lehet tévedni. Sőt, az Istennel élt életben is lehet mély és hosszán tartó elsötétedés, az „Isten nélkülvilág”, amelynek elviseléséhez az „Isten iránti türelem” szükséges. Ezen türelem által tárul fel a hit valódi ereje, így azt sokkal inkább a hit szívének, mint előszobájának kell tartani.

Halík egyik fő állítása, hogy nagyon sokan azok közül, akik elkerülik a templomokat, elítélik az egyházakat és magukat gyakran ateistának tartják, valójában keresők, akiket ugyanúgy beborít Isten hallgatásának a csendje, mint a kereső hívőket, és emiatt hatalmas tapasztalatuk lehet ennek az érzésnek az elviselésében és feldolgozásában. Éppen ezért a jelen szekularizált világot párhuzamba állítja az antik pogány idősakkal, amelyből nagyon sok mindent vett át a kereszténység. Mivel az „ateista kritika tisztító-tüze” csak a kereszténységet érintette a nagy világvallások közül, Halík szerint ezt ki kellene használnunk, ugyanis ez a gondolkodás segít megtisztítani a hitet a „vallási illúzióktól”. Am a dialógusban nem lehet az övék az utolsó szó, mert egy ateista csak a nagypénteki reménytelen kiáltást hallja, ám a vasárnapi feltámadás hangjához nincsen füle.

Halík Zakeus történetével (Lk 19,1-10) helyezi bibliai közegbe a kérdést. Ez az eljárás nem idegen a szerzőtől, hiszen más műveiben is szívesen szervezi a témát egy-egy bibliai kép köré. Zakeus Jézussal való találkozása jól ismert, ám a szerző természetesen itt sem a bevett magyarázattal szolgál, hanem különleges dimenzióba helyezi azt. Jézus a nevére nevezte, megszólította és meglátogatta a saját világának a peremén élő vámost, aki valószínűleg nem lett Jézus követője, ám a találkozás mégis megváltoztatta az életét. Ma is sok Zakeus vesz bennünket körül, akik keresők, kíváncsiak, és meg akarják őrizni a távolságukat. „Nem kevés Zakeus van közöttünk – világunk, egyházunk és társadalmunk sorsa talán jobban függ attól, hogy ezeket a Zakeusokat megnyerjük-e vagy sem, mint ahogy azt hajlandóak vagyunk beismerni.” Ezzel már a könyv központi mondanivalójához értünk. Halík kulcskérdésnek tartja a modern Zakeusokkal való együttléte. Nem beszélhetünk párbeszédéről, még kevésbé missziózásról

a körükben, hiszen el kell hagynunk a megtaláló biztos pozícióját, és meg kell tanulnunk újra kérdéseket feltenni, bizonytalanná válni és türelemmel elfogadni ezt a kiszolgáltatott állapotot.

Az evangéliumokban több hasonló történet is fennmaradt, ám ezek nem Jézus szociális érzékenységből vagy tanúságtételből fakadnak, hanem tevékenységének a centrumát jelenti a periférián, a közösségek peremén élő emberek felkeresése és a hit szívébe helyezése. Ez a szürke zóna az ő terepe, ahol nem térít, nem akarja a bizonytalanokat meggyőzni, hanem egyszerűen az asztalukhoz akar ülni és velük kíván lenni. Halík szerint Istent a keresők és kétérdők perspektívájából is meg lehet pillantani, és ez egy nagyon fontos vallási tapasztalat. Ehhez pedig elengedhetetlen a kereső és nyitott lelkület.

A szerző érdekes párhuzamot állít a felszabadítás teológiája és az általa „belső felszabadítás teológiája” néven nevezett javaslata között. Ahogy az előbbi szerint a Szentírást a szegények, úgy ez esetben a keresők szemével kell olvasni. Ehhez pedig a vallásos bizonyosságoktól kellene megszabadulni, hogy újra lelkesülten és friss szemmel tekintsünk rá Isten titkára. Mindez kiszabadítana minket az ateisták és a konvencionális keresztények közönyéből. Ha a felszabadítás teológiája átlépte az Atlanti-óceánt és létrehozta a kontextuális teológiát, akkor a belső felszabadulás teológiájának a szekularitás és a modern ateizmus nyugati világához kell fordulnia.

Mindez meredekek állítás, ám Halík nem kisebb személyt, mint Lisieux-i Szent Terézt hívja biznyságul. Ő ugyanis betegsége elhatalmasodásával elveszítette a hitét, és sokkal inkább a hitetleneket tekintette testvéreinek. Velük ült egy asztalnál, és az ő kenyerüket ette. Nem megváltotta vagy meggyőzte őket, hanem a nővérük lett.

Teréz példája különleges, legjobb kutatója szerint úgy lett szent, hogy hit nélkül halt meg, ugyanis halála küszöbén megvallotta, hogy „már csak szeretni képes”. Az egész történet pedig az ateizmus radikális átértelmezése, melyben ők a hit kincseivé válnak, akik elől nem elfutni kell, nem apologetizálni velük, hanem begyűjteni az Isten távolságáról való tapasztalatukat. Ez a hozzáállás, benne a sötétség elfogadásával, már elbírja a hiányzó Istent is, és ehhez a legfőbb teherhordó pillér a szenvedés alján maradó, min-

dent eltűró szeretet, amelynek legfőbb szószólója Pál apostol volt.

Teréz kis útja a nem hívőkkel szembeni szolidaritása, melyben az ateizmus nem hazugság, hanem sokkal inkább elmondatlan igazság. Halík Maximilian Kolbe és Edith Stein példájával mutatja meg a távollévőkkel való szolidaritás határait, akik olyanokat is testvérüknek tartanak, akik őket nem tekintik annak. „Azoknak, akik azt mondják néktek: »Nem vagytok a mi testvéreink«, mondjátok, »Testvéreink vagytok«” (Lz 66,5). Így jut el értelemszerűen a felebarátság kérdésében e kozmikus határig, ahol az elvilágiasodás és az ateizmus kora lehet csupán a nagyszombati hallgatás része. Ez az időszemlélet egy új horizontot nyitna a történelem végéről Samuel Huntington és Francis Fukuyama nevével fémjelzett vitában, egyben a keresztény felfogáson belül lehetővé tenné a saját korunkkal szembeni pozitívabb attitűdöt. A „nagyszombat kora” történelemfelfogás érdemes lenne a továbbgondolásra.

Mi következik mindebből az egyház számára? Először is integrálnunk kell magunkba a jelen Zakeusait is, akik ugyanúgy a rejtőzködő és ki nyilatkozató Isten képmásai. El kell fogadnunk, hogy Ő mások istene is, így nem monopolizálhatjuk magunknak, és hagynunk kell eltávolodni, hogy újra megtalálhassuk. Ehhez pedig ki kell tudni vonulnunk a saját keresztény múltunkból és ismét nyelveken kell tudnunk szólni. Halík láthatóan szimpatizál Pállal és ismételten visszatér hozzá, amikor az ő radikális új felé fordulását javasolja a jelen bajainak az orvoslására. Mindez ebben a tekintetben annyit jelent, hogy Isten nemcsak a bizonyosaké, hanem sokkal inkább a Zakeusok Istene is. A mások és elsősorban a keresők Istene. Isten titok marad, így kisajátítani sem lehet, és leginkább a mi nyitottságunkban van jelen. Ennek pedig része, hogy ne azt várjuk, hogy valaki leüljön az asztalunkhoz és megszólítsen bennünket, hanem nekünk kell leülni a jelen kor emberéhez. Mindez megszívlelendő tanács a hagyományos missziózás haszontalanságán kesergők számára.

A szekuláris világgal való dialógus egyik legkényesebb pontja az egyház(ak) megítélése, hiszen korunk Zakeusai nem is annyira Istentől, mint inkább az egyháztól érzik távol magukat. Az nem lehet kérdés, hogy miként az ember a családjával sorsközösséget vállal bármennyi makula is pettyezi, mindez igaz a választott közösségre, az egyházra is. Am itt mindkét fél részéről komoly korrekció szükséges, mert különben úgy járunk - így Halík -, mint Dulcinea del Tobosco, aki Sancho Panza számára egy faragatlan tenyeres-talpas asszonyság, míg Don Quijote szemében földöntúli szépség volt.

Az egyik tagadja a hibákat, a másik csak azokat látja. Ezért jobb, ha elfogadjuk, hogy a modern keresők nem lesznek állandó gyülekezeti tagok, ám azt tudatosítani kell, hogy peremhelyzetük ellenére helyük van az egyházban, nélkülük ugyanis könnyen szektává válna a közösség, ami szöges ellentétben áll a jézusi egyetemességgel.

E gondolat termékeny táptalajra hullhatna Magyarországon és Európában egyaránt, ugyanis is a keresztény hit érettségének a fokmérője, hogy a szekuláris humanistákkal, azaz a józan, kereső ateistákkal milyen együttműködést lehet kialakítani a kölcsönös tisztelet alapján. Halík szerint muszáj lesz őket testvérként kezelni, ahogy erre Európa közepén a kommunizmus idején már akadt példa. Ugyanis minden demokratikus országban a rendszer e két fél viszonyán alapul, és beláthatatlan veszélyeket rejt magában a másik erkölcsiségének vagy legitimitásának tagadása. Az együttélés előfeltétele annak elismerése, hogy kölcsönösen szükségünk van egymásra, és ez az iszlám párbeszédre nyitottabb irányzatai felé is meggyőző erő lehetne, hiszen ahol a szekuláris és a hívő társadalom képes békességben együtt élni és egymást gazdagítani, az nem lehet a Sátán birodalma.

Halík műve, miként egyszer ezt be is vallja, a katolikus irodalmon belül van, de attól eredeti látásmódja miatt mégis nagyon eltér. Amellett a létező teológiai megfontolás mellett érvel, hogy Isten nem azt ígéri, hogy nem lesz fájdalom és gyász, hanem hogy mellettünk lesz ezekben az időkben is. A szerző által oly sokszor emlegetett érett hit világbeli fájdmaktól megsebzett, és ezek elviselésében is a türelem van segítségünk-re. Ám ezzel együtt is irodalom, főleg, ha elolvassuk Zakeus történetének különféle továbbszövését, melyet a szerző apokrifeknek nevez. Az elsőben visszatért a korábbi életéhez, ám miután elért hozzá a kivégzés és feltámadás híre, összezavarodott, és egyre gyakrabban tért vissza a fügefához, ami már a családjának is feltűnt. Jézusra vár - mondták minden irónia nélkül az ismerősei. De vajon megszólította-e őt másodszor is Jézus? - teszi fel a költői kérdést Halík.

Úgy is történhetett, hogy mindent teljesített, amit Jézusnak megígért, magas kort ért meg, majd Ábrahám kebelén megpihent. Ő lesz majd Szent Zakeus, az örök keresők és várakozók védőszentje, akinek feladata a türelem feletti őröködés a hit előszobájában.

Vagy - miként a harmadik apokrifben olvashatjuk - mindent elfelejtett a Jézussal való

találkozásból, visszatért régi életéhez, majd öregségében feltört benne a bűnbánat. Arcra borult Isten előtt, aki azt a vezeklést írta elő számára, hogy örökké járnia kell a világot és mindenhol hallgatnia kell a körülötte levő hangokat, és csak akkor szabadul, ha az összes hang körül felismeri Krisztus hangját. Idővel Zakeus halálosan elfáradt, és épp a kudarc okán merengett, amikor végre meghallotta a hangot: „Zakeus – mondja az Úr –, te magad szigorítottál a feltételeken, hogy csak az én hangomat kerested teljes tisztaságban, ám az én hangom már csak bűnösök ajkain szólaltak meg. Te elfelejtettél odafigyelni a szavamra azokban, akik hallgatásomat és távolságomat tapasztalják, akik a másik oldalról, sötét völgyből nézik titkom felhők által takart hegységét. Ott kellett volna engem keresned, azokkal kellett volna érkezned, azokat kellett volna egy kicsit közelebb hoznod a küszöbömhöz.” Zakeus arcra borulva sírt, és bevallotta, hogy büszkeségből másnak képzelte magát. Az Úr nem bántotta őt, hanem ismét megszólította és az asztalához

hívta. Halík szerint ennyi a mi feladatunk is a körülöttünk élő Zakeusokkal.

A könyv egyedi látásmódja egy friss levegővétel a bezárt szobában, amelynek több állításával lehetne vitatkozni, minden bizonnyal a szerző legnagyobb örömére. Hiszen nem egyszerű a gyermeki hit biztonságát lecserélni az érett hit állandó bizonytalanságára, és miként a tékozló fiú bátyja sem értette apja magatartását, úgy a konvencionális keresztények is nehezen fogadják majd el, hogy Halík könyve alapján az üdvösségért folytatott versenyben eddigi előnyük elolvadt, sőt hátrányukká vált. Hogy egy peremen élő kereső ugyanolyan közel van Istenhez, mint ők, vagy hitelessége okán még közelebb. Ám ha győz bennünk a nagyvonalúság türelme, akkor valójában egy programleírást kaptunk az ateistákkal való állandó együttléthez, amelyből görcsök, félelmek és vádaskodások helyett keresők és hívők együtt haladhatunk kincsekkel megrakottan a ködbe burkolózó, éjszakai homályba vesző Isten felé.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

ANDREA RICCARDI

Perifériák. Az egyházat érintő válságok és újdonságok

Megválasztása után Ferenc pápa azonnal felhívta mindenki figyelmét a perifériák témájára, de már korábban is emlékeztetett rá: „Az egyház arra kapott meghívást, hogy kilépjen önmagából és elmenjen a perifériákra, nemcsak a földrajzi, hanem az egzisztenciális peremvidékekre is: ahol a bűn, a fájdalom, az igazságtalanság, a tudatlanság misztériuma lakik, ahol megvetés övezi a vallásos embereket, a gondolkodást, és ahol minden nyomorúság jelen van.” Andrea Riccardi, a Sant’Egidio közösség alapítójának könyve a pápa szavaiból kiindulva konkrét és metaforikus perifériák keresésére indul, melyek történetét szent szövegekből kell felfejtenünk, hogy aztán áttekintve az évezredek, azokhoz a metropoliszokhoz érjünk, amelyekben ma élünk. A kötet kérdéseket tesz fel nekünk az egyház által átélte válság mély értelméről és a remény útjáról, amelyet bejárhatunk, hogy a keresztény üzenet új központi szerepét felfedezzük.

Ára: 3.900 Ft